

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2019.1.01

УДК 340.151:342.553

Бутирін Є. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін факультету права та
соціального управління Донецького
державного університету управління
(м. Маріуполь)
e-mail: butyrinevgenij83@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3915-4026

ЗМІНИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В УМОВАХ САМОДЕРЖАВСТВА (XVIII–XIX СТОЛІТТЯ)

Досліджується еволюція місцевого самоврядування на українських землях у XVIII–XIX ст., яка відбувалася на тлі розвитку буржуазних відносин в умовах російського абсолютизму.

Ключові слова: *місцеве самоврядування; магдебурзьке право; магістрат; самодержавство; громада.*

Исследуется эволюция местного самоуправления на украинских землях в XVIII–XIX вв., происходившая на фоне развития буржуазных отношений в условиях российского абсолютизма.

Ключевые слова: *местное самоуправление; магдебургское право; магистрат; самодержавие община.*

Постановка проблеми. Історія місцевого самоврядування на українських землях накопичила багатий досвід функціонування різних моделей організації самоврядування місцевих громад, їх взаємодії з державою, в залежності від того до якого державного утворення вони входили. Особливо цікавим у цьому контексті є досвід еволюції місцевого самоврядування на українських землях XVIII–XIX ст., яка відбувалася на тлі розвит-

ку буржуазних відносин в умовах російського абсолютизму. Складні різномірні соціально-політичні процеси, які проходили в ці часи за участю місцевих громад, гетьманської влади, козацької старшини, царату, дають цікавий фактичний матеріал, який дозволяє наблизитись до розуміння природи місцевого самоврядування, з'ясувати сутність його взаємодії з державою, виокремити певні закономірності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Співвідношення та генеза інститутів місцевого самоврядування на українських землях у складі Російської імперії роками привертають увагу багатьох науковців. До дослідження цієї проблематики долучались такі відомі вчені минулого, як Д. М. Бантиш-Каменский, М. Ф. Владимирський-Буданов, М. С. Грушевський, А. Э. Нольде, І. М. Данилович, І. М. Каманін, В. Пархоменко, так і сучасні дослідники, а саме D. M. Griffiths, О. І. Гуржій, І. Є. Петреченко, М. М. Кобилецький, О. К. Струкевич, Л. Г. Мельник, Т. В. Чухліб, О. Н. Ярмиш та інші.

Постановка завдання. Значна кількість науковців висвітлювали складні питання, сформульовані суспільним життям, намагаючись пояснити різні аспекти взаємодії між імперською владою і місцевими громадами українських земель упродовж XVIII – початку XIX ст., обґрунтувати роль самоврядування у централізаційних процесах абсолютизму. Утім, на результати цих розвідок значною мірою впливають світоглядні позиції їх авторів. Тому в зазначеній статті робиться спроба дослідити насамперед правову складову взаємин держави та інституцій місцевого самоврядування на українських землях. Висвітлити правовий супровід процесу асиміляції українського суспільства, зокрема його самоврядування в апарат управління імперією та уніфікації права.

Виклад основного матеріалу. Процес прилучення українських земель до складу Московії, в умовах реалій феодальної доміанти, не залишав сподівань щодо збереження суверенітету за Військом Запорозьким, якщо такий і мав місце за поль-

ських часів. З того моменту, як у 1654 р. у м. Переяславі було вирішено питання щодо прийняття Війська Запорозького під зверхність російського царя, розпочинається етап розбудови нової моделі співіснування місцевого самоврядування та гетьманської влади, але вже під зверхністю самодержавства.

Від переходу під царську руку адміністративний вплив з боку новонабутого сюзерена мав своєю метою контролювати та належним чином спрямовувати гетьманську адміністрацію. Відтак безпосереднє втручання у внутрішнє життя громад було незначним, хіба що надання грамот окремим містам, які підтвердили права та привілеї містян, які вони мали ще від корони польської. Початок втручання в управління було покладено в тих українських містах де розташовувалися російські воєводи зі своїми гарнізонами, а саме: м. Київ, м. Чернігів, м. Переяслав, м. Ніжин та м. Остер – щоб боронити від ворога та щоб надалі в малоросійських містах заметання та зради не від кого не було [1, с. 308–309]. Попервах це виглядало як розпорядження містянами з приводу використання їх на різних роботах щодо розбудови міських укріплень.

З огляду на низку клопотань, поданих царю гетьманом та старшиною у 1710, 1718 та 1722 рр. щодо різних питань адміністративного устрою, Петром I були видані розпорядження, які запроваджували нові порядки з управління Україною [2, с. 264–266, 281–283, 288–290, 314–316]. Найбільш істотним обмеженням української автономії було утворення, відповідно до указу Петра I від 29 квітня 1722 р., нового органу управління Україною – Малоросійської ко-

легії. Цей захід був зумовлений наявністю численних порушень в управлінні Україною та насильствами з боку козацької старшини над народом. Насправді ж, причиною нововведень була сепаратистська діяльність гетьмана І. С. Мазепи та загальна політика централізації, яка запроваджувалася царським урядом щодо окраїнних регіонів імперії.

Зазначена політика централізації проводилася московськими царями ще задовго до спроби І. С. Мазепи знищити всяке чужинницьке панування. Уже за гетьманства І. М. Брюховецького було підписано Московські статті 1665 р., за якими до представників царя – воєвод, перейшло управління військово-адміністративними та фінансово-господарськими функціями щодо некозацьких станів Малоросії [1, с. 144].

Головною метою Малоросійської колегії було встановлення ефективного контролю за діяльністю гетьмана і генеральної старшини. Перебравши на себе владні важелі, колегія вдалася до низки реформ, спрямованих на підпорядкування як центральних, так і місцевих органів управління царській адміністрації [2, с. 64, 251], запровадження «государевых законов и указов», уніфікацію порядків та процедур [3, арк. 25–27; 4].

Власне, що стосувалося безпосередньо місцевого самоврядування, то його реформування відбувалося поступово, і першим кроком стало введення посад комендантів як представників царського уряду в полкових центрах (містах Полтаві, Ніжині, Чернігові та Переяславі) задля встановлення контролю за старшинською адміністрацією в містах. Комендантська форма управління полягала у поставленні на полкові уряди комен-

дантів, які призначалися переважно з російських офіцерів. Уперше питання щодо запровадження посад комендантів постало на порядку денному Правлячого Сенату в 1722 р. як превентивний захід, спрямований на запобігання сепаратистським виступам у період міжгетьманства [5, арк. 675]. Сенатські посадові інструкції від 16 липня 1722 р. наділяли комендантів чималими повноваженнями: політичний нагляд та контроль за діяльністю полкової адміністрації, охорона кордонів та збирання розвідувальної інформації, організація контррозвідки. Відтепер їм підпорядковувалися полковники зі своїми старшинськими адміністраціями [6, арк. 206].

Наступним етапом стало переміщення комендантів на полкові уряди, яке віднайшло своє закріплення в указі імператора від 23 лютого 1723 р. А впродовж двох років відбулася неспішна його реалізація, коли полковниками Стародубського та Чернігівського полків стали коменданти [7]. Неспішність була обумовлена бажанням побачити реакцію малоросійської людності на нововведення офіційного Петербурга.

В історіографії існує думка, що доба елизаветинського правління 50-х років XVIII ст. була сприятливою щодо збереження української політичної автономії [8; 9], підтвердженням чого є указ Єлизавети щодо «бытия гетманом всея Малыя России, обоих сторон Днепра и войск запорожских» К. Г. Розумовського [10]. І з такою оцінкою можна погодитися з огляду на те, що фактично відбувалося на Гетьманщині за час правління останнього гетьмана. Утім, ця відлига тривала недовго, бо зі вступом у 1762 р. на Всеросійський престол Катерини II, яка обрала девізом свого

правління: «Недокончанная соверша- емъ?» [11, с. 251] (здається, за приклад було взято слова апостола Павла до Тита: «да недокончанная испра- виши»). На відміну від «новатора» Петра I, Катерину II позиціонують як «традиційного діяча», зусиллями якого підбито підсумок попередньої історії та завершено історичні процеси, що розпочалися раніше. Імперську політику Петра Великого було доведе- но до логічного завершення [12, с. 559–560].

Поділяючи ідеї Ш. Л. де Мон- теск'є про те, що владу треба ділити на законодавчу, виконавчу та судову, російська імператриця вважала неприпустимим наявність у Гетьманщині «несобразимого смешения пра- вления воинского с гражданским», а відтак вбачала нагальну потребу в здійсненні її «обрусения». Сутність цієї політики – «обрусение» – сформульована в таємній настанові графу П. О. Рум'янцеву, якому належало сумлінно виконувати приписи само- держиці, щоб «политическому и земско- му правлению тамошнему точная система установлена быть может», під якою малася на увазі політико- адміністративна система управління імперією [13, с. 108]. Асиміляцію потрібно було проводити шляхом тривалих та непомітних реформ, не замі- нюючи відразу місцеві установи на російські аналоги, але неухильно рухатися шляхом поступової централі- зації та уніфікації адміністративно- судового механізму, що забезпечить ефективний догляд за його роботою.

Після зречення К. Г. Розумовсь- кого інститут гетьманства указом Катерини II від 10 листопада 1764 р. ліквідовано та створено другу Мало- російську колегію, яку очолив генерал-губернатор Малоросії граф

П. О. Рум'янцев [14]. Новопризначе- ний очільник, як і наказувала імпера- триця, «не всегда силой вверенной ему власти» став до підпорядкування механізму управління Гетьманщи- ною. Першим кроком реформи стала асиміляція Генеральної військової канцелярії новоствореною Колегією. Автор «Історії Русів» відзначив: «Ко- легія увійшла в правління, як роса на пасовище і як паморозь на руно, себто з повною тишею і лагідністю, що від- різняла її від попередніх Колегій Ма- лоросійських з духом бурхливим і характером гвалту та ненависті» [15, с. 225].

Ставши над козацькою адмініс- трацією, друга Колегія почала зверта- ти багато уваги залагоджуванню вза- ємовідносин між старшинською та магістратською адміністраціями. Про нагальну потребу в такому арбітру- ванні свідчить окремо створена комі- сія «Магистратских обид»; питома вага розглядуваних спорів стосувала- ся юрисдикції над міськими інститу- ціями, які приносили найбільший прибуток, як от ярмарок. Матеріали розглянутих комісією справ свідчать, що постійно доводилося захищати власне магістрати від утиску владних установ козацької адміністрації та наполягати, щоб вони не важилися вступати в сторонні та до них не належні управління, не чинили та не втручалися, тим самим створюючи перешкоди та вади, у провадження справ та порядків цивільних [16, арк. 8].

Захищати від хижацької поведі- нки козацької старшини доводилося не лише представників інших станів, як це робила комісія «Магістратських обид» – у м. Глухові під зверхністю другої Малоросійської колегії діяла постійна комісія «Козацьких обид»

[13, с. 132.]. Комісія здійснювала нагляд за тим, щоб старшина не загарбувала земель козаків та селян, не вимагала хабарів, не обтяжувала козаків зайвими повинностями, не використовувала на приватних роботах, утримувалася від побоїв. Колегією в 1767 р. запроваджено посаду адвокатів при земських та міських судах, які повинні були захищати козаків від образ козацької верхівки. За зловживання старшину позбавляли урядів, штрафували та змушували відшкодувати завдані збитки [17, арк. 436–437]. Проте право сильного ніхто не скасовував, і старшина наполегливо продовжувала ігнорувати укази російської влади. П. О. Рум'янцев визнав, що полкова та сотенна адміністрація є безсилою. Генерал-губернатору нічого не залишалось, як наказувати колегії в разі викриття «самовольства» чинити за визначеним порядком [18, с. 107]. Утім, процес формування нового стану в Лівобережній Україні, його економічного ґрунту, продовжувався.

Слід урахувати, що зміни в адміністративно-територіальному устрої відбувалися, насамперед, у самій імперії, а разом із цим перетворень зазнавали й українські землі. 1764 р. урядовим рішенням Нову Сербію, Слов'яно Сербію, Новослобідський полк, дві сотні Миргородського та 13 сотень Полтавського полку було реформовано в Новоросійську губернію [19]. Козаки ставали пікінерами, позбавляючись козацького стану, та нарівні із селянами обкладалися загальнодержавними повинностями.

Згодом, у 1775 р., запроваджено «Установлення для управління губерніями Всеросійської імперії» [20], відповідно до якого докорінно реформовано адміністративно-територі-

альний устрій імперії. Головною метою реформи було пристосування адміністративного апарату до фіскальної та поліційних справ. Очільником губернії ставав губернатор, який призначався на посаду та усувався з неї імператором. У його безпосередньому підпорядкуванні перебувало губернське правління, до якого входили губернський прокурор і два сотники. Фінансовими та господарськими справами займалася Казенна палата. Школами та богоугодними установами переймався «Приказ общественного призрения» – колегіальна установа, що складалася з обраних представників станів, під проводом поставленого чиновника. Виконавча влада покладалася на нижній земський суд на чолі з капітан-ісправником, який обирався місцевим дворянством. Щодо повітових міст, то там влада належала городничому.

Поки імперія проводила модернізацію державного управління відповідно до передових поглядів освіченого абсолютизму, 24 травня 1779 р. генерал-губернатору П. О. Рум'янцеву-Задунайському було наказано розпочати підготовчі заходи щодо запровадження в Малоросії нової адміністративно-територіальної системи, а зважаючи на масштаби перетворень, на допомогу було призначено другого губернатора – А. С. Милорадовича. Саме другий малоросійський губернатор, разом зі спеціальною Комісією, сформованою з чиновників Малоросійської колегії та представників козацької старшини, здійснили тотальну інвентаризацію Лівобережної України – перепис її населення та майна. Усе було ретельно документовано та картографовано, і А. С. Милорадовичем передано до Малоросійської колегії кінцевий опис трьох проє-

ктованих малоросійських намісництв [21, с. 39]. І лише після цього імператриця підступилася до безпосереднього реформування адміністративно-територіального устрою на землях Малоросії. 16 вересня 1781 р. генерал-губернатору було наказано поетапно створити на ввірених йому землях три намісництва: Київське намісництво – у листопаді [22], Чернігівське – у грудні [23], а Новгород-Сіверське – у січні наступного 1782 р [24]. Визначення зовнішніх та внутрішніх кордонів новоутворених одиниць віддавалося на розсуд П. О. Рум'янцева, виходячи з нормативів, визначених «Установленням для управління губерніями», з подальшим інформуванням Сенату.

Напередодні на теренах п'яти слобідських козацьких полків засновано Слобідську губернію з центром у м. Харкові [25], а колишні полкові центри: Охтирка, Суми, Ізюм, Острогозьк стали провінційними центрами. У 1796 р. намісництво черговий раз змінило назву на Слобідсько-Українську губернію [26].

Остаточну систему адміністративного управління імперії було поширено на Україну лише в 1786 р., до того ж часу друга Малоросійська колегія продовжувала функціонувати. Нова намісницько-повітова адміністрація поступово заступала українські інституції.

Нарешті й козацькі зверхники дочекалися здійснення своїх прагнень: козацьку старшину, українську та польську шляхту зрівняли в правах з російським дворянством, поширивши на них дію Жалуваної грамоти дворянству [27]. Власне, ця грамота в самій Російській імперії підсумувала процес юридичного оформлення дворянського стану та визначення його

прав і привілеїв, чого прагнув не лише монарх, а й вимагало саме російське дворянство.

Відповідно до цього нормативного акта зазнали легалізації органи станової дворянської корпорації – дворянські збори. Було визначено правове становище зборів, їх місце та роль у формуванні повітових і губернських органів управління та судочинства. Але якщо сприймати дворянство як управлінців, як державних агентів на місцях, то стосовно сільської місцевості таке позиціонування було доречним. А от щодо управління містами, то, як засвідчив досвід воєводств, єдине на що була здатна шляхта – це забезпечити справну сплату городянами податків та виконання інших державних повинностей, постачання рекрутів, а також організувати судочинство. Сподіватися на те, що дворянство стане стимулювати торгівлю, розвивати промисловість, вирішувати торговельні спори, залагоджувати конфлікти між майстрами та їх підмайстрами, гарантувати споживчу якість товарів та виробів, відстежувати дотримання стандартизованих еталонів мір та ваг, опікуватися вдовицями та сиротами, – справа марна. А тому вихід варто було шукати поза межами дворянського стану.

Установи й посади, запроваджені під час губернської реформи 1775 р. [20], потребували подальшого вдосконалення та змістовного наповнення. Існувала потреба в окремому стані – містянах, які б узяли на себе відповідальність за ведення міських справ: міського самоврядування, здійснення правосуддя в місті, контроль за діяльністю торгівців, ремісників тощо. І це не означає, що до цього часу такого стану не існувало; він був, але, як і дворянство, потребу-

вав юридичного оформлення. Саме тому одночасно з Жалуваною грамотою дворянству 1785 р. видано «Грамоту на права та вигоди містам Російської імперії» [28].

Відповідно до положень грамоти всі містяни вносилися до Міської обивательської книги та були поділені на шість груп (розрядів). Зазнало змін і саме міське самоврядування. І хоча міський магістрат та ратушу не було скасовано, до них додалася низка нових інституцій: Зібрання міської громади («Собрание градского общества»), Загальна міська дума та Шестигласна дума. Право на участь у Зібранні міської громади було обмежено майновим цензом, його мали городяни, яким належав капітал, що дорівнювався не менше 5 тис. руб., а це найзаможніші люди міста, до складу яких не потрапляли навіть купці третьої гільдії. Саме це зібрання обирало міського голову, бургомістрів та решту посадовців міського самоврядування. Поряд із цим городяни всіх розрядів допускалися до обрання Загальної міської думи, компетенція якої обмежувалася лише потребами міського господарства, а також саме ця інституція обирала третій орган міського самоврядування – Шестигласну думу. Назва цієї думи утворилася від того, що кожний розряд містян був представлений своїм представником. Очолював думу міський голова. На думку І. М. Каманіна ця інституція являла собою гібрид двох систем – старої річпосполитської та нової російськоімперської, загальна функція якої зосереджувалася на потребах мешканців міста та управлінні міським господарством, задля «всего данного отправления дел» [29, с. 76].

Також запроваджувалися інституції станового врядування – управи:

купецька, міщанська, ремісницька, іноземних ремісницьких цехів, найманих служителів, робочих. Цей же становий склад був відображений і у відділеннях Загальної думи.

Як вже зазначалося, міський магістрат було збережено незмінним. Це слід окремо підкреслити, бо певні науковці надто захоплюються критикою Катерини II та її реформ зазначаючи, що в 1785 р. Катерина II скасувала магістрат, що суттєво обмежило магдебурзьке право в Україні [30]. Навпаки, його не тільки зберегли, а й до його судових функцій додалися окремі адміністративні. За указом від 26 жовтня 1781 р. в губернських та повітових містах щойно утворених намісництв магістрати повинні були діяти відповідно до «Установлень для управління губерніями» [31]. Одинадцять магістратів Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв отримали назву городових та продовжили перейматися судовими справами серед міщан і купців, нарівні з повітовими судами та нижніми розправами. Ратуші також були визнані указом судовими органами, як і магістрати, але в невеликих містах та містечках, де не було утворено міських дум, на них покладалося також виконання функцій міського самоврядування.

Утім, загальний контроль та керування міськими установами покладалася на інституції все ж таки державного місцевого управління, а саме губернатора та губернське правління, городничого та його адміністрацію, управи благочиння. Власне, вони мали реальну владу на місцях та зверхність над самоврядними утвореннями.

Реформа Катерини II була спрямована на те, щоб упорядкувати Російську державу відповідно до кращих європейських зразків. А тому

треба було залучити певні соціальні прошарки суспільства в управлінні державою в той же спосіб, як це відбувалося в європейських країнах. Насамперед, запровадити механізм («привідні ремені»), за допомогою якого монарх, по-перше, мав би можливість, через генерал-губернатора або намісника, передавати свої веління відповідним категоріям населення на місцевому рівні, а також забезпечити вирішення дрібних справ, які не варті особистої уваги монарха, місцевими чиновниками та обраними на містах самоврядними корпораціями [32, р. 23]. За популярною в ті часи думкою, якої дотримувалася й імператриця, максимальну користь від влади монарха можна було отримати в разі, якщо уряду вдасться поширити свою владу на всі сторони суспільного життя та мобілізувати ресурси суспільства на загальну потребу.

Власне, на цьому процес модернізації не завершився і пошук оптимальної адміністративно-територіальної моделі управління було продовжено. За указом Павла I від 30 листопада 1796 р. щодо відновлення в Малоросії правління та судочинства відповідно до тамтешніх правил та колишніх порядків [33], були скасовані намісництва, замість яких на Лівобережжі створювалася Малоросійська губернія. За наступним указом Павла I від 16 грудня 1797 р. в тих містах, що за чинним поділом на губернії в штатний розпис не увійшли, управління повинно здійснюватися магістратами та ратушами на розсуд цивільного губернатора та під особливим наглядом Сенату [34]. На виконання монаршої волі Сенат спрямував до губернських правлінь свій указ, яким зобов'язав створити в позаштатних містах (тобто містах, що не

були адміністративними центрами) магістрати або ратуші відповідно до міських умов, кількості та стану населення. Поряд із цим Сенат спрямував до Малоросійського губернського правління копію монарших грамот Олексія Михайловича та Єлизавети Петрівни щодо підтвердження магдебурзького права містам [35, арк. 11–17]. Нарешті Сенат отримав пропозиції від губернської управи про залишення всім містам магістратів, лише в м. Миргород було запроваджено ратушу, а м. Олексополь приєднувалось у справах місцевого самоврядування до м. Кременчука [35, арк. 54–55]. Утім, за своїми функціями ці установи, і магістрати, і ратуші майже не різнилися з повітовими судами.

Ну і вже традиційно, політичне життя імперії дало підстави Олександру I провести адміністративно-територіальну контрреформу. За указом імператора від 27 лютого 1802 р. Малоросійську губернію знову було поділено на дві: Чернігівську та Полтавську [36]. Відповідно зазнало змін і місцеве управління.

Міське самоврядування за магдебурзьким правом продовжувало діяти в малоросійських містах, хоча дослідники наводять численні приклади його виродження, починаючи із занепаду інституту виборності, коли посади очільників магістрату і ратуш купувалися та передавалися у спадщину поміж кількома родинами, закінчуючи нескінченними фактами зловживань владою та фінансовими розтратами [37, с. 361, 374–375; 38, с. 73]. Утім, інколи, на підставі наведених фактів робляться висновки, які є далекими від того, про що свідчать ці факти. Наприклад, М. М. Кобилицький наводить низку конфліктів, які виникли на початку XIX ст. і були

пов'язані зі зловживанням владою чиновниками київського магістрату. Також подаються численні приклади зловживань київських в'їтів та інших міських чиновників упродовж 20 років, коли їх діяльність оскаржувалася київським міщанином В. Кравченком як у міських судах, так і в органах державної влади Російської імперії. Але, підсумовуючи, автор зазначає, що «такі конфлікти використали органи влади Російської імперії для дискредитації міського самоврядування у Києві на основі магдебурзького права і для майбутнього його скасування» [37, с. 377]. Звичайно, що органи влади Російської імперії мусили реагувати на розкрадання громадських коштів, земель та майна. І 17 вересня 1831 р. Миколі I довелося створювати спеціальну фінансову контрольну комісію, яка б здійснювала контроль за витрачанням магістратом коштів [39]. Але царату не треба було дискредитувати міське самоврядування – за нього це робили самі посадовці магістрату. Нагадаємо й таке: у Європі магдебурзьке право занепало та перестало використовуватися за століття до цього, у Галичині скасовано ще в 1786 р.

Покажемо їй те, що коли в містах суди ухилялися від судочинства на підставі магдебурзького права (бо мало хто з них мав у своєму розпорядженні текст законів магдебурзьких), а використовували Статут Великого князівства Литовського, Правлячий Сенат, як апеляційна інстанція, скасовував такі рішення, зобов'язуючи суди розглядати справи міщан за магдебурзьким правом [40, с. 261]. Також Сенат переймався питанням видання нового, удосконаленого збірника магдебурзького права Бартоломія Гроїцького «Порядок судів і справ міських

права магдебурзького в Короні Польській» 1559 р. (у російському перекладі, зробленому спеціальною комісією в 1738 р.) та забезпечення ним малоросійських судів, на що зверталася увага міністра юстиції. Реакція міністра не забарилася – у 1827 р. царю було подано проект указу про затвердження нового перегляду «Порядку...» Б. Гроїцького, хоча мало хто тоді розумів, що це лише один з чотирьох підручників, з якими працювала сенатська комісія у 1738 р.

За резолюцією Миколи I питання було передано на розгляд Другого відділення Власної Й.І.В. канцелярії, очолюваного М. М. Сперанським, який у цей час переймався проблемою кодифікації російського законодавства, до якої не приступали з часу прийняття Соборного уложення 1649 р. Дослідити дію магдебурзького права на українських землях було доручено знавцю права Великого князівства Литовського І. М. Даниловичу, на той час професору Харківського університету та співробітнику Другого відділення. У своїй доповідній записці з історії магдебурзького права І. М. Данилович проаналізував дію цього права в Польщі, Литві та Україні та поставився критично до його норм, назвавши їх неактуальними, дивними та беззмістовними. Якщо його видати в такому перекладі, то він став би цікавим для історії середніх століть, проте як чинний закон був би доволі дивним явищем.

У довідці, поданій до Комітету Міністрів, М. М. Сперанський зазначав, що магдебурзьке право, яке діяло в українських містах, уже давно втратило чинність, оскільки його заступили норми Статуту Великого князівства Литовського та загальноросійського законодавства. Узявши до уваги

цей висновок, Микола I затвердив його указом від 3 лютого 1831 р., яким було замінено використання магдебурзького права в українських судах Литовським Статутом та загальними російськими узаконеннями [41], за виключенням м. Києва, бо він не належав до Малоросійського генерал-губернаторства [40, с. 272], і тут магдебурзьке право не було замінено.

Утім, і стосовно м. Києва, з ініціативи Київського генерал-губернатора, було поставлено на порядок денний Державної Ради питання щодо привілеїв, якими користувалося місто. Свою думку з цього питання також висловили проф. І. М. Данилович та М. М. Сперанський. Остаточне рішення було затверджено указом Миколи I від 23 грудня 1834 р. [42], яким констатовано, що чинний порядок управління містом не відповідає суттєвим зискам міста, а права, надані місту, самі собою припинилися та обернулися не на користь і стали обтяжливими цілому складу міської громади. Тому в місті було засновано міську Думу на підставі міського положення та подальших узаконень. А магістрату м. Києва надано всі ті права, які мають всі інші магістрати імперії на підставі загальних законів.

Отже, слід мати на увазі, що магдебурзьке право мало два змістовних наповнення – як права та привілеї надані монархом містам щодо самоврядування, а також як сукупність норм права, що регулювали суспільні відносини в цих містах. Тому в згаданих указах Миколи I йдеться саме про припинення чинності при регулюванні суспільних відносин міського населення норм магдебурзького права як такого, що не відповідало сучасному рівню цих відносин. Водночас у містах, де існували магістрати або

ратуші, вони були збережені, а у своїй діяльності повинні були керуватися нормами Статуту Великого князівства Литовського та загальних законів імперії.

Зазначимо й ті зусилля, які докладав уряд задля вдосконалення місцевого самоврядування. Так, Комітет Міністрів створив Особливий комітет, якому доручили відшукати кошти для покращення становища міст. Його пропозиції було розглянуто, та міністр внутрішніх справ своїм циркуляром запропонував цивільним губернаторам, з метою заощадження коштів, розглянути питання щодо ліквідації магістратів і ратуш з переданням справ повітовим судам [43, арк. 2–2 зв.]. Цивільні губернатори, створивши відповідні комітети на місцях для розгляду цього питання, провели через міських голів та посадські ратуші опитування купецьких і міщанських громад та виявили суцільне небажання містян позбуватися власних магістратів та ратуш. Було наведено ґрунтовні аргументи на користь того, що запропоновані кроки не приведуть до заощадження коштів, а тільки збільшать міські витрати. До цієї думки приєдналися й цивільні губернатори за своїми комітетами. Тому було вирішено не відмовлятися від магістратів та ратуш у містах, де вони традиційно існували.

Висновки. З моменту долучення українських земель до Московської держави українське суспільство з його самоврядними формами місцевої організації під проводом гетьманської влади знаходилося у стані постійної транзиції. Різні самоврядні інституції (сільські та міські громади – як на звичаєвому праві, так і на магдебургії, козацьке самоврядування – як реєстрове так і низове), виборюва-

ли свої права у протистоянні з козацькою адміністрацією (старшиною), яка намагалась утвердити свої панівні позиції та зрівнятися зі шляхтою. Наявність конфронтації давала царату підстави втручатися в соціальні суперечності, позиціонуючи себе арбітром.

Політика імперії, від початку спрямована на ліквідацію політичної автономії Гетьманщини, за правління Катерини II набула документальної визначеності – «обрусение» малоросійської політико-адміністративної системи. Поставивши кінцеву мету, імперська влада відмовилася від конкретизації тривалого в часі процесу політичної асиміляції, проте обрала його методичку – тривалі, малопомітні для населення зміни, без застосування грубої сили.

Основні зусилля були спрямовані на ліквідацію інституту гетьманства та задоволення жаги козацької

старшини до набуття нею статусу російського дворянства. Щодо місцевого самоврядування, то попри його строкатість, імперська влада задовольнялась установленням контролю за його діяльністю після скасування гетьманства. Подальша політика централізації та уніфікації адміністративно-судового механізму відбувалася в контексті реформ, що чинились у самій метрополії та поширювалися на всю імперію. Такі заходи приводили до ще більшого ускладнення системи місцевого самоврядування та її неефективності. Утім, коли повсякденне життя доводило архаїчність окремих інституцій, як от неможливість правити судочинство за нормами магдебурзького права, влада вдавалася до відповідних рішень, не втрачаючи можливості позбутися того, що вже віджило, та зробити черговий крок до поширення загальноімперського порядку.

Список використаних джерел

1. Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским, и изданные О. Бодянским. Ч. 1 : 1649–1687. Москва : Университетская тип., 1858. 346 с.
2. Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским, и изданные О. Бодянским. Ч. 2 : 1691–1722. Москва : Университетская тип., 1859. 349 с.
3. Російський державний архів давніх актів (РДАДА). Ф. 9. Оп. 2. Спр. 32.
4. Именной, данный Малороссийской Коллегии. – О сборе денежных и хлебных доходов в Малороссии, – о сборах с плеч, казаков, мельниц и табаку, – об отдаче на откуп оброчных статей, – о сборах Ратушских, – о сборах на Гетмана, – о наказании оскорбителей Величества, – о зачислении в казаки неправильно укрепленных в подданство, – о составлении списков о числе казаков, – о решении всех дел Малороссийских особой Коллегии и об уничтожении разных незаконных и обременительных поборов. *Полное собрание законов Российской империи* (ПСЗ РИ). I. Т. VII. 1723. Апрель, 16. № 4196.
5. РДАДА. Ф. 248. Оп. 29. Спр. 1761.
6. РДАДА. Ф. 248. Оп. 29. Спр. 1759.
7. Именной, объявленный Кабинет-Секретарем Макаровым. – О объявлении Малороссиянам что в Малороссийские полки назначаются Полковники из Русских. *ПСЗ РИ*. I. Т. VII. 1723. Февраля 27. № 4173.
8. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. 6-е изд. Кн. 2 : Господство Дома Романовых до вступления на престол Екатерины II, XVII-ое столетие. Санкт-Петербург : Лит. Фонд, 1912. [4], 441 с.

9. П-ко Вл. [Пархоменко В.]. Конец старой Малороссии (1733–1786 годы в истории левобережной Украины). *Киевская старина*. 1905. Кн. XI–XII. С. 343–349.
10. Именной, данный Сенату. – О бытии Графу Разумовскому в Малойроссии Гетманом. *ПСЗ РИ*. I. Т. XIII. 1750. Июня 5. № 9758.
11. *Исторія Русовъ, или Малой Россіи* / соч. Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Москва : Въ Университетской Типографіи, 1846. IV+262+31+45 с.
12. Лекции по русской истории проф. С. Ф. Платонова. 10-е изд., пересм. И испр. Петроград : издал Ив. Блинов, 1917. [2], II, 743 с.
13. Акты по управлению Малороссиєю гр. П. А. Румянцева, за 1767 г. / Предисл. М. Владимирского-Буданова. *Чтения в Обществе Нестора Летописца*. Кн. V. Киев, 1891. С. 93–136.
14. Именной, данный Сенату. – Об учреждении в Малороссии, вместо Гетманского Правления, Малороссийской Коллегии. *ПСЗ РИ*. I. Т. XVI. 1764. Ноября 10. № 12 277.
15. *Исторія Русовъ, или Малой Россіи* / соч. Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Москва : Въ Университетской Типографіи, 1846. IV+262+31+45 с.
16. Центральний державний історичний архів України, Київ (ЦДІАК України). Ф. 54. Оп. 3. Спр. 3775.
17. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 2. Спр. 23404.
18. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 / АН Української РСР. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 415 с.
19. Высочайше утвержденный доклад Сенаторов Действительного Тайного Советника Никиты Ивановича и Генерала Петра Ивановича Паниных. – О именовании Новосербского селения Новоросийскою Губерниєю; о поселении в оной полков, двух гусарских и Пикенерского; о плане раздачи земель к их заселению. – С приложением штатов Правления Губернии и вышеозначенным полкам. *ПСЗ РИ*. I. Т. XVI. 1764. Марта 22. № 12 099.
20. Учреждения для управления Губерний Всероссийския Империи. *ПСЗ РИ*. I. Т. XX. 1775. Ноября 7. № 14 392.
21. Петrenchенко І. Є. Описи Чернігівського намісництва останньої чверті XVIII ст. : історія створення. *Сіверянський літопис*. 2005. № 4–5. С. 31–42.
22. Именной, данный Сенату. – Об учреждении Киевского Наместничества. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXI. 1781. Сентября 16. № 15 228.
23. Именной, данный Сенату. – Об учреждении Черниговского Наместничества. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXI. 1781. Сентября 16. № 15 229.
24. Именной, данный Сенату. – Об учреждении Новгород-Северского Наместничества. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXI. 1781. Сентября 16. № 15 227.
25. Манифест. – Об учреждении в Слободских полках приличного гражданского устройства, и о местопребывании Канцелярий Губернской и Провинциальной. *ПСЗ РИ*. I. Т. XVII. 1765. Июля 28. № 12 440.
26. Именной, данный Сенату. – О новом разделении Государства на Губернии. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXIV. 1796. Декабря 12. № 17 634.
27. Грамота на права, вольности и преимущества благородного Российского Дворянства. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXII. 1785. Апрель 21. № 16 187.
28. Грамота на права и выгоды городам Российской империи. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXII. 1785. Апрель 21. № 16 187.
29. Каманин И. М. Последние годы самоуправления Киева по Магдебургскому праву. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1888. 91 с.
30. *Історія місцевого самоврядування України : навч. посіб.* / Мальчин Ю. М., Чумак В. А. ; Акад. муніцип. Упр. Київ : ВПЦ АМУ, 2013. 296 с.

31. Именной, данный Генерал-Фельдмаршалу и Малороссийскому Генерал-Губернатору Графу Румянцеву Задунайскому. – О порядке выборов в Киевской, Черниговской и Новгород-Северской Губерниях, в Дворянские Заседатели, Предводители и в Уездные Судьи; о наблюдении Расправам для казаков учрежденным, их прежних прав; о правах Малороссийских Магистратов; о дозволении казакам и всем казенного ведомства людям записываться в мещанство и купечество; об учреждении Ратуш в местечках казенного ведомства; о взятии ... *ПСЗ РИ*. I. Т. XXI. 1781. Октября 26. №15 265.

32. Geyer D. «Gesellschaft» als staatliche Veranstaltung; Bemerkungen zur Sozialgeschichte der russischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Neue Folge*. Bd. 14. H. 1 (MÄRZ 1966). P. 21–50.

33. Именной, данный Сенату. О возстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и прежним обрядам. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXIV. 1796. Ноября 30. № 17 594.

34. Именной, данный Сенату. – О непереименовании заштатных городов посадами и об управлении оных Магистратами и Ратушами. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXIV. 1797. Декабря 16. № 18 269.

35. Про підтвердження магдебурзьких прав м. Погар Стародубського повіту, м. Остер Козелецького повіту. *Державний архів Чернігівської області (ДАЧО)*. Ф. 128. Оп. 3. Спр. 1.

36. Сенатский, по Высочайше утвержденному докладу. – Об учреждении Губерний Малороссийских: Черниговской и Полтавской и Белорусских: Могилевской и Витебской. *ПСЗ РИ*. I. Т. XXVII. 1802. Февраля 27. № 20 162.

37. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні XIV – перша половина XIX ст. *Історико-правове дослідження*. Львів : ПАІС, 2008. 406 с.

38. Кохан О. О. Порівняння правового становища київського міщанства до і після ліквідації магдебурзького права в кінці XVIII – середині XIX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 47. С. 69–74.

39. Высочайше утвержденное Положение о доходах и расходах Губернского города Киева, о управлении оными, и о квартирной повинности. *ПСЗ РИ*. II. Т. VI. Ч. 2. 1831. Сентябрь 17. № 4803.

40. Нольде А. Э. Очерки по истории кодификации местных гражданских законов при графе Сперанском. В 2 т. Санкт-Петербург : Сенат. Тип., 1906–1914. Т. I : Попытка кодификации литовско-польского права. 1906. VI, II, 314 с.

41. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. – О замене Магдебургского Права в Малороссии Литовским Статутом и общими Российскими узаконениями. *ПСЗ РИ*. II. Т. VI. Ч. 1. 1831. Февраль 3. № 4319.

42. Именной, данный Сенату. – О привилегиях города Киева. *ПСЗ РИ*. II. Т. X. Ч. 2. Прибавление к IX-му тому. 1835. Декабря 23. № 7694.

43. Циркуляр міністра внутрішніх справ Д. Блудова цивільним губернаторам про приєднання справ магістратів і ратуш до повітових судів від 30 січня 1837 р. *ДАЧО*. Ф. 128. Оп. 1. Спр. 4800.

References

1. *Ystochnyky Malorossiyskoy ystoriy, sobrannye D. N. Bantysh-Kamenskym, y yzdannye O. Bodyanskym* (1858). Ch. 1: 1649–1687. Moskva: Unyversytetskaya typ. [in Russian].
2. *Ystochnyky Malorossiyskoy ystoriy, sobrannye D. N. Bantysh-Kamenskym, y yzdannye O. Bodyanskym* (1859). Ch. 2: 1691–1722. Moskva: Unyversytetskaya typ. [in Russian].
3. Rosijskij derzhavnyj arxiv davnix aktiv (RDADA). F. 9. Op. 2. Spr. 32 [in Russian].
4. Ymennoj, dannyj Malorossiyskoy Kollegyy. – O sbore denezhnyx y xlebnyx doxodov v Malorossiyy, – o sborax s plech, kazakov, melnycz y tabaku, – ob otdache na otkup

obrochnykh statej, – o sborax Ratushskyx, – o sborax na Getmana, – o nakazanyy oskorbytelej Velychestva, – o zachyslenyy v kazaky nepravylno ukreplennykh v poddanstvo, – o sostavlennyy spyskov o chysle kazakov, – o reshenyy vsex del Malorossyjskyyh osoboj Kollegyy y ob unychtozhenyy raznyx nezakonnyx y obremenytelnyx poborov. *Polnoe sobranie zakonov Rossyjskoj ymperyy (PSZ RY)*. I. T. VII. 1723. Aprel, 16. # 4196 [in Russian].

5. RDADA. F. 248. Op. 29. Spr. 1761 [in Russian].

6. RDADA. F. 248. Op. 29. Spr. 1759 [in Russian].

7. Ymennoj, obyavlenyj Kabinet-Sekretarem Makarovym. – O obyavlenyy Malorossyjanam chto v Malorossyjskyye polky naznachayutsya Polkovnyky yz Russkyyh. *PSZ RY*. I. T. VII. 1723. Fevralya 27. # 4173 [in Russian].

8. Kostomarov, N. Y. (1912). *Russkaya ystoriya v zhyzneopysanyyax ee glavnejshyx deyatelej*. 6-e yzd. Kn. 2: Gospodstvo Doma Romanovykh do vstuplenyya na prestol Ekateryny II, XVII-oe stoletye. Sankt-Peterburg: Lyt. Fond [in Russian].

9. P-ko VI. [Parxomenko, V.] (1905.). Konecz staroj Malorossyy (1733–1786 gody v ystoriyy levoberezhnoj Ukrayny). *Kyevskaya staryna*. Kn. XI–XII. 343–349 [in Russian].

10. Ymennoj, dannyj Senatu. – O bytuy Grafu Razumovskomu v Malojrossyy Getmanom. *PSZ RY*. I. T. XIII. 1750. Yyunya 5. # 9758 [in Russian].

11. *Ystoriya Rusov, yly Maloj Rossiy / soch. Georgiya Konyskago*. (1846). Moskva: V Unyversytetskoj Typografii [in Russian].

12. *Lekcyi po russkoj ystoriyy prof. S. F. Platonova* (1917). 10-e yzd., peresm. y yspr. Petrograd: yzdat Yv. Blynov [in Russian].

13. Akty po upravlenyyu Malorossyeyu gr. P. A. Rumyanceva, za 1767 g. / Predysl. M. Vladymyrskogo-Budanova (1891). *Chtenyya v Obshhestve Nestora Letopyscza*. Kn. V. Kyev. 93–136 [in Russian].

14. Ymennoj, dannyj Senatu. – Ob uchrezhdenyy v Malorossyy, vmesto Getmanskogo Pravlenyya, Malorossyjskoj Kollegyy. *PSZ RY*. I. T. XVI. 1764. Noyabrya 10. # 12 277 [in Russian].

15. *Ystoriya Rusovъ, yly Maloj Rossiy / soch. Georgiya Konyskago*. (1846). Moskva: V Unyversytetskoj Typografii [in Russian].

16. Centralnyj derzhavnyj istorychnyj arxiv Ukrayiny, Kyiv (CDIAK Ukrayiny). F. 54. Op. 3. Spr. 3775 [in Ukrainian].

17. Instytut rukopysu Nacionalnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernadskogo. F. 2. Spr. 23404 [in Ukrainian].

18. Golobuczkyj, V. O. (1961) *Zaporizka Sich v ostanni chasy svogo isnuvannya. 1734–1775 / AN Ukrayinskoyi RSR*. Kyiv: Vyd-vo AN URSR [in Ukrainian].

19. Vysochajshe utverzhdenyj doklad Senatorov Dejstvytel'nogo Tajnogo Sovetnyka Nykty Yvanovycha y Generala Petra Yvanovycha Panynykh. – O ymenovanyy Novoserbskogo selenyya Novorosyjskoyu Gubernyeyu; o poselenyy v onoj polkov, dvux gusarskyyh y Pykenerskogo; o plane razdachy zemel k yx zaselenyyu. – S prylozhenyem shtatov Pravlenyya Gubernyy y vysheoznachennykh polkam. *PSZ RY*. I. T. XVI. 1764. Marta 22. # 12 099 [in Russian].

20. Uchrezhdenyya dlya upravlenyya Gubernyj Vserosyjskyya Ymperyy. *PSZ RY*. I. T. XX. 1775. Noyabrya 7. # 14392 [in Russian].

21. Petrenchenko, I. Ye. (2005). Opysy Chernigivskogo namisnyctva ostannoyi chverti XVIII st.: istoriya stvorennyya. *Siveryanskyj litopys*. 4–5, 31–42 [in Ukrainian].

22. Ymennoj, dannyj Senatu. – Ob uchrezhdenyy Kyevskogo Namestnychestva. *PSZ RY*. I. T. XXI. 1781. Sentyabr 16. # 15228 [in Russian].

23. Ymennoj, dannyj Senatu. – Ob uchrezhdenyy Chernygovskogo Namestnychestva. *PSZ RY*. I. T. XXI. 1781. Sentyabr 16. # 15229 [in Russian].

24. Ymennoj, dannyj Senatu. – Ob uchrezhdenyy Novgorod-Severskogo Namestnychestva. *PSZ RY*. I. T. XXI. 1781. Sentyabr 16. # 15 227 [in Russian].

25. Manifest. – Ob uchrezhdenyy v Slobodskyykh polkakh prylychnago grazhdanskago ustrojstva, y o mestoprebyvanyy Kancelyaryj Gubernskoj y Provynycyalnoj. *PSZ RY.* I. T. XVII. 1765. Yyulya 28. # 12 440 [in Russian].

26. Ymennoj, dannyj Senatu. – O novom razdelenyy Gosudarstva na Gubernyy. *PSZ RY.* I. T. XXIV. 1796. Dekabrya 12. # 17 634 [in Russian].

27. Gramota na prava, volnosity y preymushhestva blagorodnogo Rossyjskogo Dvoryanstva. *PSZ RY.* I. T. XXII. 1785. Aprel 21. # 16 187 [in Russian].

28. Gramota na prava y vygody gorodam Rossyjskoj ymperyy. *PSZ RY.* I. T. XXII. 1785. Aprel 21. # 16 187 [in Russian].

29. Kamany, Y. M. (1888). *Poslednye gody samoupravlenyya Kyeva po Magdeburgskomu pravu.* Kyev: Typ. G. T. Korchak-Novyczkogo [in Russian].

30. Malchyn, Yu. M., Chumak, V. A. (2013). *Istoriya miscevojo samovryaduvannya Ukrainy.* Akad. municyp. Upr. Kyiv: VPCz AMU [in Ukrainian].

31. Ymennoj, dannyj General-Feldmarshalu y Malorossyjskomu General-Gubernatoru Grafu Rumyancevu Zadunajskomu. – O poryadke vyborov v Kyevskej, Chernygovskoj y Novgorod-Severskej Gubernyyax, v Dvoryanskye Zasedately, Predvodytely y v Uezdnye Sudy; o nablyudenny Raspravam dlya kazakov uchrezhdennym, yx prezhnym prav; o pravax Malorossyjskym Magystratov; o dozvolenny kazakam y vsem kazennogo vedomstva lyudyam zapysyvatsya v meshhanstvo y kupechestvo; ob uchrezhdenyy Ratush v mestechkax kazennogo vedomstva; o vzyatyy ... *PSZ RY.* I. T. XXI. 1781. Oktyabrya 26. # 15 265 [in Russian].

32. Geyer, D. (1996) «Gesellschaft» als staatliche Veranstaltung: Bemerkungen zur Sozialgeschichte der russischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Neue Folge.* Bd. 14. H. 1, 21–50 [in German].

33. Ymennoj, dannyj Senatu. – O vozstanovlenyy v Malorossyy pravlenyya y sudoproizvodstva soobrazno tamoshnym pravam y prezhnym obryadam. *PSZ RY.* I. T. XXIV. 1796. Noyabrya 30. # 17 594 [in Russian].

34. Ymennoj, dannyj Senatu. – O nepereymenovany zashtatnyx gorodov posadamy y ob upravlenyy onyx Magystratamy y Ratushamy. *PSZ RY.* I. T. XXIV. 1797. Dekabrya 16. # 18 269 [in Russian].

35. Pro pidtverdzhennya magdeburzkyx prav m. Pogar Starodubskogo povitu, m. Oster Kozeleczkogo povitu. Derzhavnyj arxiv Chernigivskoyi oblasti (DACHO). F. 128. Op. 3. Spr. 1 [in Ukrainian].

36. Senatskyj, po Vysochajshe utverzhdennomu dokladu. – Ob uchrezhdenyy Gubernyj Malorossyjskym: Chernygovskoj y Poltavskoj y Belorusskym: Mogylevskoj y Vytebskoj. *PSZ RY.* I. T. XXVII. 1802. Fevralya 27. # 20 162 [in Russian].

37. Kobyleczkyj, M. (2008). *Magdeburzke pravo v Ukraini XIV – persha polovyna XIX st. Istoryko-pravove doslidzhennya.* Lviv: PAIS [in Ukrainian].

38. Koxan, O. O. (2017). Porivnyannya pravovogo stanovyssha kyyivskogo mishhanstva do i pislya likvidaciji magdeburzkyx prava v kinci XVIII – seredyni XIX st. *Naukovi praci istorychnogo fakultetu Zaporizkogo nacionalnogo universytetu.* Vyp. 47, 69–74 [in Ukrainian].

39. Vysochajshe utverzhdennoe Polozhenye o doxodax y rasxodax Gubernskogo goroda Kyeva, o upravlenyy onymy, y o kvartyrnoj povynnosti. *PSZ RY.* II. T. VI. Ch. 2. 1831. Sentyabr 17. # 4803 [in Russian].

40. Nolde, A. E. (1906). *Ocherky po ystorry kodyfikacyi mestnyx grazhdanskyx zakonov pry grafe Speranskom.* V 2 t. Sankt-Peterburg: Senat. Typ. T. I: Popytka kodyfikacyi lytovsko-polskago prava. VI, II [in Russian].

41. Vysochajshe utverzhdennoe polozhenye Komyteta Mynystrov. – O zamenenny Magdeburgskogo Prava v Malorossyy Lytovskym Statutom y obshhym Rossyjskym uzakonenyamy. *PSZ RY.* II. T. VI. Ch. 1. 1831. Fevral 3. # 4319 [in Russian].

42. Ymennoj, dannyj Senatu. – O pryvylegyyax goroda Kyeva. *PSZ RY*. II. T. X. Ch. 2. Prybavlenye k IX-mu tomu. 1835. Dekabrya 23. # 7694 [in Russian].

43. Cyrkulyar ministra vnutrishnix sprav D. Bludova cyvilnym gubernatoram pro pryuednannya sprav magistrativ i ratush do povitovyx sudiv vid 30 sichnya 1837 r. DACHO. F. 128. Op. 1. Spr. 4800 [in Russian].

Ye. Butyrin, *PhD in Law, Associate Professor of the Department of State-Legal Disciplines Faculty of Law and Social Management Donetsk State University of Management (Mariupol)*

e-mail: butyrinevgenij83@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3915-4026

Changes in the legal regulation of local Self-government in the Left-Bank Ukraine under the conditions of tsarist autocracy (18th–19th centuries)

The article examines the evolution of local self-government in the Ukrainian lands in the 18th – 19th centuries, taking place against the background of the development of bourgeois relations in the context of Russian absolutism. With the adoption of the Zaporozhian Army under the arm of the Moscow Tsar in 1654, the next stage of the transition of Ukrainian society as part of the new state begins. The search for the coexistence of local government with the cossacks, began as part of the Polish–Lithuanian Commonwealth and now continued under the conditions of the Russian autocracy. Local self-government, in all its diversity, defended the rights and privileges received from the Grand Dukes of Lithuania, the Crown of Poland and individual feudal lords over Cossack officers. In turn, the Cossack elite sought to achieve the nobility privileges by any means, oppressing the local communities, simple Cossacks, seizing land and subjugating the *pospolite*. Sharp conflicts became the basis for the royal power to act as an arbitrator in resolving disputes, becoming the defense of the weaker.

The emperors have never concealed their colonial aspirations and the direction of the policy being pursued to eliminate the political autonomy of the Hetmanate. But for the implementation of this policy, the imperial power chose a method of slow, unobtrusive for the population, changes without the use of brute force. The main efforts were aimed at eliminating the institution of the hetman and the integration of the cossack syndic in the environment of the Russian nobility. The abolition of hetmanship provided imperial control over the self-governing institutions of the government, and its further fate was decided in the context of the reforms that were carried out in the metropolis itself and affected the Ukrainian lands.

Keywords: *local government; Magdeburg law; magistrate; tsarist autocracy; community.*

Надійшла до редакції 05.04.2019